

Közlemények

VARGA F. JÁNOS

A Magyar Radikális Párt újjáalakulása 1945-ben

A magyar polgári radikalizmus a Horthy korszakban nem volt politikai tényező. 1919-ben a kis létszámú, elsősorban értelmiségiekre támaszkodó mozgalom és párt elemeire szakadt szét. Korábban jelentős szellemi hatása is nagymértékben csökkent. Vezetői, mint 1918–19 „bűnrészesei” emigrációba kényszerültek. Az itthon maradottakat pedig a fehérterror kényszerítette belső emigrációba. Szűk körű zárt „előkelő” szellemi társaság lettek. Folyóiratuk a „Századunk” évről évre anyagi és „irányvonal” nehézségekkel küzdött, és nem tudott igazán a „széles értelmiségi tömegek” felé kitörni.

A mozgalom szellemi és politikai vezére, Jászi Oszkár 1925-től az Egyesült Államokban élt. Hatása a magyar radikálisok kis táborára — a két világháború közötti időszakban is — jelentős volt. Az „oberlini magányból” „irányított”, s vállalt részt — ha közvetve is — a „Századunk” szerkesztésében, eszmei irányvonalának meghatározásában. A közvetlen állandó kapcsolat híveivel csak a világháború alatt szakadt meg.

Jászi a második világháború alatt részt vett az amerikai magyarok demokratikus antifasiszta tevékenységében, mely része volt a Károlyi Mihály vezette „Új Demokratikus Magyarorszáért” mozgalomnak. Tanulmányokat, cikkeket írt — a „Harc”-ba és a „Magyar Fórum”-ba. Tevékenysége elsősorban az elvi kérdések, fogalmak tisztázására, a demokrácia és federáció eszméinek megismertetésére irányult. A napi politikától — ha lehetett — távol tartotta magát. Bár tagja volt a Demokratikus Magyarok Amerikai Szövetsége elnökségének, gyakorlati tevékenységében ritkán vett részt. „. . . nem gyávaság, s nem is kényelmesség tart vissza az intenzívebb aktivitástól, — írja Fényes Lászlónak. — Az ügy érdekében mindent kockára kell tenni, ha az ember azt érzi, hogy rajta múlik a harc kimenetele. Sajnos nekem nincs ilyen érzésem. Egyedüli reményem az otthoni fiatalemberekben, akik elveinket követik. Masaryk sosem volt úgy elhagyatva s *harcos légiójával politikai erőtenyező volt.* De mi nem vagyunk ilyen tényezők. Négy tisztességes hetvenéves úr (Károlyi, Jászi, Vámbéry, Fényes) sereg nélkül, összeköttetések nélkül, anyagi bázis nélkül. Az eszmék érlelésében talán tehetek valamit; a politikai harctéren valószínű csak Don Quijote lehetnék.”¹

Politikai elképzeléseinek középpontját, egy demokratikus konfederatív közép-európai államszövetség tervét, reményét a háborús események és a kialakult új történeti realitások ismét „ad acta” tették. A Szövetségesek győzelme gyökeresen új helyzetet teremtett Európában.

1945 tavaszán Jászi elsősorban arra mutatott rá, hogy Magyarországnak az „életben maradáshoz” „mély forradalmi átalakulásra lesz szüksége”, és ez né-

¹ Jászi Fényes Lászlóhoz, 1943. márc. 25-én, Columbia University, Butler Library, Jászi Collection — a továbbiakban: Columbia, Jászi Papers.

zete szerint meg is kezdődött.² Ez a revolúció, mutatott rá, nem a szó történelmi-jellegzetességében folyik, nincsenek barikádok, forradalmi hadseregek, de „... valójában egy rendkívül rendszeres, pontosan körülírt, szigorúan diszciplinált rendkívül józan, romantika nélküli forradalom folyik ott, mely nem fog elvetélni, ha ezen a módon halad. Azt lehetne mondani, hogy ezek a forradalmak az orosz inkubátor jól kontrollált atmoszférájában növekednek”.³ Ezt tartotta az átalakulás legfontosabb tényezőjének, mert Magyarország haladó erői „képtelenek lettek volna összetörni belső ellenségeiket”. A forradalom irányítója — nézete szerint is — egy aktív energikus kommunista párt, amely új taktikájával reálisan méri fel az új helyzetet és a feladatokat. Igyekszik elkerülni mind 1918 októberének lassúságát, erőtlenségét, mind 1919 márciusának szélsőségeit. Az 1945-ös helyzet véleménye szerint azonban mégis közelebb áll „októberhez” mint „márciushoz”.⁴ Jászi nézeteivel a főbb kérdésekben egyetértett a radikális emigráció, egyetértettek elsősorban abban, hogy minden támogatást meg kell adni az új születő magyar demokráciának!⁵

Magyarországon 1945-ben lényegében csak a „régiek” képviselték a magyar radikalizmust. Ez a gárda pedig az idők során politikailag „előregedett”. Sokak nézetei megmerevedtek és a megváltozott történelmi szituációban politikai magatartásuk, szereplésük inkább szimpatikus kurioz jelenségnek számított, mint tényleges politikai tevékenységnek. Helyzetüket nagymértékben súlyosbította még az is, hogy a radikálisok lehetséges bázisa, amely jelentős részben a városi zsidó polgárság, értelmiség soraiból kerülhetett volna ki, aránytalanul nagyobb vérvesztéséget szenvedett a háborús események folytán. Továbbá akik visszatértek, vagy egyszerűen túléltek — gyors, valóban radikális változásokat akartak. Ennek keretét pedig nem a radikálisok rendíthetetlen politikai moralitásában, hanem az új helyzetben rendkívül rövid idő alatt politikailag ütőképes tömegpártokká szerveződött baloldali erőkben látták, elsősorban a Kommunista és a Szociáldemokrata Pártban. Ez nem egyszer döntő elvi kompromisszumokra is készítette őket (elsősorban a marxizmus kérdésében), de ekkor ennél fontosabbnak tartották a konkrét, határozott baloldali irányú politika tevékeny támogatását. Ezek a tényezők — mind szubjektíve, mind objektíve — döntőek voltak abból a szempontból, hogy a Radikális Párt nem volt ott az „indulásnál” sem Szegeden, sem Debrecenben.⁶ A politikai élet újra parcellázásakor a haladó polgárság képviselőit a P. D. P. és részben a KGP „kapta meg”.

² Jászi Oszkár: Magyarország újjáépítése. Tárogató, 1945. május—június.

³ Uo.

⁴ Uo.

⁵ Meg kell említenünk, hogy Jászi politikai nézetei 1945-ben — különös tekintettel a Szovjetunió szerepére — nem általánosíthatók sem a korábbi évekre, sem a későbbiekre. 1944 decemberében tartott előadásában még jóval több fenntartása volt a Szovjetunióval szemben. Lásd: Jászi: Central Europe and Russia, megjelent a Journal of Central European Affairs, Vol. 5. No. 1, April 1945. Majd 1946 elején ismét visszatértek a régi fenntartások és a bizalmatlanság, s ebben a kérdésben nem tudta többé már átértékelni álláspontját. Lásd: Jászi: The Choices in Hungary, Foreign Affairs (USA), April 1946. Az 1945-ös magyar helyzetről való nézetazonosságáról lásd: Jászi — Károlyi Mihályhoz 1945. jún. 13-án, PI. Arch. 704 f. 81 öe, 120 l. Jászi „hívei”-nek 1945. okt. 32-én OSzK kéziratár, Csécsi hagyaték. Kisebbsé változtatásokkal megjelent a Haladás 1946. jan. 6-i számában. Vámbéry Rusztem — Károlyi Mihályhoz 1945. jún. 27-én. PI. Arch. 704 f. 81 öe. 132 l. Polányi Károly — Károlyi Mihályhoz 1946. ápr. 15, Columbia, Jászi papers. Polányi Károly — Jászi Oszkárhoz 1946. ápr. 15-én, Columbia Jászi Papers.

⁶ Debrecenben a „régiek” közül Juhász Nagy Sándor és Leitner Jenő volt ott. Juhász Nagy, aki 1918-ban Károlyi-párti volt — Debrecenben pártonkívüli — kevés híján az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöke lett. (Ld. Ideiglenes Nemzetgyűlés naplója 6—7. 1944. dec. 21-i ülés.) Leitner akkor még a PDP tagja volt.

A Magyar Radikális Pártot 1944 novemberében Csécsy Imre alakította meg. „... mint régi pártunk szellemi utódját, még 1944 novemberében mint földalatti pártot megalakítottuk. Szakasits Árpáddal, aki az ún. Magyar Front vezére volt. . . megegyeztem, hogy ezt és a Magyar Fronthoz való csatlakozásunkat a legközelebbi illegális röpiratban nyilvánosságra hozzák. Közben azonban elkezdődött az ostrom, Szakasits és én Budán rekedtünk, így erre már nem is került sor. Ezért ki is maradtunk a Szegeden és Debrecenben megalakult Magyar Nemzeti Függetlenségi Frontból. . .”⁷ A pártalakítás csak Csécsy legszűkebb baráti körére terjedt ki, erre egyébként az illegálítás körülményei is kényszerítették. Nem volt más az adott helyzetben, mint jelkép, egy általuk várt harc és egy eljövendő új korszakban vállalt szerep jelképe.

A tényleges pártalakításra csak Budapest felszabadítása után kerülhetett sor. Csécsy február 22-én szövegezi meg a Radikális Párt felhívását és küldi el közzététel céljából Szakasitsnak (Népszava), Darvasnak (Szabad Szó).⁸ A nyilatkozat nem jelent meg. Egy hét telt el míg Csécsy átjutott Pestre és „bejutott” Szakasitshoz, aki elmondta, hogy azért nem közölte a kommunikét, mert beszélt Rákosival — aki a pártalakulást nem helyeselte, „mert az megbontaná az értelmiséget; ellenben azt ajánlja, hogy alakítsuk meg a Fabianus társaságot.”⁹

Csécsy azzal érvelt a pártalakítás mellett, hogy az értelmiség jelentős része eddig távol maradt a politikától, s ez a réteg — amelyre az újjáépítésnek óriási szüksége lenne — „... ingadozik a polgári pártok és a szocialista pártok közt, ha nem vesszük őket át baloldalra, menthetetlenül a másikon maradnak. Ezért kellene egy olyan párt, amely nem lenne kifejezetten proletár párt, de viszont *őszintén szocialista lenne*”¹⁰ (az én kiemelésem, — V. F. J.). „A párt azt tekinti fő feladatának — szövezi le a pártalkotmány —, hogy ezt a szellemi munkás réteget a legáltalánosabban vett szocializmus eszméjének megnyerje és ilyen irányban nevelje.”¹¹

Március 3-én Flamm Sándor lakásán legálisan is megalakul a Radikális Párt. Megválasztják a vezető szerveket, az ideiglenes intéző bizottságot, melynek tagjai Csécsy Imre (elnök), Dabis László és Kende Zsigmond; az elnöki tanács tagjai: Benedek Marcell, Bernáth Aurél, Flamm Sándor, Gelei Dezső, Márffy Ödön, Máthé Elek, Noszlopi László, Pátzay Pál, Petényi Géza, Rusznyák István, Székely Artur, Szekeres János.¹² Megjelenik a Népszavában a párt megalakulása-

⁷ Csécsy Imre — Jászi Oszkárhoz 1945. szept. 4-én, OSzK kéziratár, Csécsy hagyaték. (Ezt a levelet Csécsy nem tudta elküldeni, mert az Európa és Amerika közötti postaforgalom még nem indult meg.) Csécsy — Jászihoz 1945. nov. 27-én, Columbia, Jászi Papers. — Csécsy Szakasits Árpádhoz 1945. dec. 7-én: „Most egy éve még másképpen beszéltem velem; igaz, hogy akkor még nem voltál államminiszter, sem a fővárosi közgyűlés elnöke, hanem csupán bűjdös szegénylegény, akit én a legnagyobb szeretettel és tisztelettel kerestem fel rejtekhelyén, akivel már hónapokkal azelőtt, a német megszállás első órájától kezdve igyekeztem az összeköttetést megteremteni. S hogy novemberig nem sikerült, nem rajtam múlt. De amikor novemberben végre sikerült, közöltem Veled, hogy a Radikális Párt megalakult, ezt nagy örömmel vetted tudomásul és akkor meg is állapodtunk bizonyos együttműködésben. Sajnos a fordulat után erről a megállapodásról is megfeledkeztem...”

⁸ Csécsy Imre — Szakasits Árpádhoz 1945. febr. 22-én, OSzK kéziratár, Csécsy hagyaték. — Csécsy Imre naplója, 1945. febr. 23. uo., a továbbiakban: Csécsy napló.

⁹ Csécsy napló, OSzK kéziratár, Csécsy-hagyaték.

¹⁰ Uo.

¹¹ Pártalkotmány; gépirat 1945 tavaszáról, OSzK kéziratár, Csécsy-hagyaték.

¹² A pártalapítás nehézségei a kényszerű passzivitás hónapjaiban. Az elnöki tanács több tagja — tevékenység hiányában — elhagyta a pártot. Rusznyák István, Noszlopi László az MKP-ba, Dabis László, Petényi Géza, Székely Artur az SzDP-ba, Flamm Sándor kilépett. — Csécsy-napló, OSzK kéziratár, Csécsy-hagyaték.

ról szóló közlemény.¹³ E rövid felhívás is rávilágít a radikális elképzelések néhány döntő, fontos tényére: arra, hogy a párt elvi alapja történeti eszmei kontinuitáson alapszik, hogy a Függetlenségi Front programját nemcsak elfogadja, hanem részben politikai örökségének szellemi termékét is látja benne, s mint ilyet sajátjának is vallja. A Frontba tömörült demokratikus pártokkal pedig „szorosán együtt kíván működni” — tehát sem elvben, sem gyakorlatban nem kíván ellenzéki párt lenni 1945 kora tavaszán. Egyértelműen körülhatárolja társadalmi bázisát. Ezt az „eddig pártkereteken kívül álló” baloldali értelmiségben látja, s ezzel mintegy saját kereteit is igen szűkre szabja. Elképzelésük e korai időszakban az volt, hogy a Radikális Párt, mint a baloldali — de nem marxista — szellemi élet képviselője a koalícióban — vagy a Frontban — mint „támogató elem” vegyen részt.

A felhívás visszhang nélkül maradt, a párt szervezése továbbra is embrionális keretekben folyt. Csécsy és Kende azonban továbbra is nemcsak igazukról, hanem arról is meg voltak győződve, hogy szükség van a Radikális Pártra, és tovább próbálkoztak. Elsősorban azt igyekeztek elérni, hogy a pártot „elismerjék”, s hogy „bevett” párt legyenek. Ebből a célból kereste fel a párt küldöttsége április 18-án Rákosi Mátyást. Kende Zsigmond előzetesen három alternatívát terjesztett a Kommunista Párt vezetője elé: 1.) Legyen-e önálló Radikális Párt? 2.) Olvadjanak-e bele valamelyik másik pártba? 3.) Vonuljanak-e vissza teljes passzívításba? A beszélgetés során érdemben csak az első két alternatíváról volt szó. Az önálló párttal kapcsolatban Rákosinak a következő aggályai voltak: elsősorban, hogy elszívják a rendes embereket a két polgári pártból; másodsorban, hogy a párt előkelő zárt körű társaság lesz, ahol a tagok nagyon jól fogják érezni magukat a magukhoz hasonló kitűnő intellektuelek között, de tömegei nem lesznek és így akcióképtelen lesz. Rákosi azt javasolta: lépjenek be a Kisgazda Pártba és működjenek „sapeurként” a jobboldallal (akkor Auer-ék) szemben. Csécsy válaszában az önálló párt alternatívája mellett szállt síkra. Rámutatott arra, hogy ténylegesen szocialista baloldali polgári párt nincs, viszont ilyen polgárok — szerinte — vannak. Az önálló párt legfontosabb feladata éppen az lenne, hogy azokat a „rendes embereket”, akik ma polgárnak érzik és vallják magukat és akikért kár lenne, szocialistává neveljék át, ha itt a „polgárság majd végleg megbukik”. (Rákosi megkérdezte: Mikorra várja? Csécsy: lehet, hogy 5 hónap, lehet, hogy 5 év. Rákosi: Minimum 5 év). Viszont „beérkezettek”, a politika elfogadott „polgárai” lettek, olyanok „... akiknek legfeljebb az az érdemük, hogy bár tíz év előtt még száznyolcvan fokkal ellenkező oldalon álltak, de egy vagy két évvel ezelőtt tíz fokkal elfordultak balfelé. Ezek ma fémjelzett forradalmároknak tekintendők, mi pedig, akik mindig ott álltunk a baloldaliság száznyolcvan fokos pontján, ma nem tudunk érvényesülni.” A naplófeljegyzés szerint a beszélgetés végén Rákosi részben méltányolta a radikálisok elképzelését és egy hetilap megindításához meg is ígérte támogatását.¹⁴

A Radikális Párt 1945 tavaszi indulási kísérlete sikertelen maradt. Nem vették fel őket a Függetlenségi Frontba, nem kaptak egy helyet sem az Ideiglenes Nemzetgyűlésben.¹⁵ Nem tudtak kitörni az ismeretlenségből. Nem tudták meg-

¹³ Népszava, 1945. márc. 7.

¹⁴ Csécsy-napló, OSZK kéziratár, Csécsy-hagyatéka.

¹⁵ Kun Zsigmond emlékezete szerint három helyet kértek az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe; a párt három képviselője Csécsy Imre, Kende Zsigmond és Kun Zsigmond lett volna. — Kun Zsigmond szívea közlése.

teremteni még a pártalapítás adminisztratív feltételeit sem. Nem volt sajtójuk, irodájuk, telefonjuk, anyagi támogatójuk — egyszerűen semmijük sem volt. Jellemző tünete volt ennek az, hogy Csécsy — „hogy valami hasznos munkát végezhessenek” — átmenetileg csatlakozott a Parasztpárthoz — addig, amíg a Radikális Párt aktivitásba nem tud lépni.¹⁶

1945 augusztusában „élenkült meg” a párt tevékenysége. Ez részben az „országos politika” felélénkülésével, részben pedig Zsolt Béla és barátainak a párthoz való csatlakozásával volt összefüggésben. Zsolt, a kitűnő publicista, aki közismert harcos ellenzéki múltja miatt bármelyik koalíciós párt tagja lehetett volna, egy polgári radikális párt alapításának gondolatával foglalkozott. Egy „Herriot-féle” pártot akart csinálni — elsősorban a negyvenes években kialakult „asztaltársaságra” alapozva. Önhibáján kívül ő „még többet késett” (a koncentrációs táborból és a gyógykezelésből csak nyáron tért vissza). A társaság életben maradt tagjai már különböző pártokban voltak, mégis, 1945 júliusában a KOKSZ helyiségében pártállásra való tekintet nélkül összejöttek néhány „jóbarát”, hogy megbeszéljék a teendőket (Varannai emlékezete szerint ott voltak: Zsolt, Zsedényi Béla, Faragó László, Csécsy Imre, Kende Zsigmond, Bródy István, Szegedi-Maszák és még sokan mások, akiknek a nevére nem emlékezett). A megbeszélés eredményeként Zsolték beléptek a Radikális Pártba; megegyeztek továbbá abban, hogy annak tevékenységét nagymértékben aktivizálják.¹⁷ A döntő elvi kérdésekben egyetértés volt Zsolt és Csécsy között. Ami különbség volt, az elsősorban politikai habitusukban — praktikus napi taktikai kérdésekben — nyilvánult meg.

Az 1945 nyári „megélénkülés” tette egy kicsit „pártszerűvé” a pártot. Helyiséget béreltek a Podmaniczky utcában pártiroda számára (addig ez Csécsy lakásán volt) és a szervezkedés az eddigieknél komolyabb ütemben indult meg. Beadvánnyal fordultak a Nemzetgyűlés Politikai Bizottságához és kérték — írásban először —, hogy az MRP-t vegyék fel az MNFF hatodik tagjának.¹⁸ A Politikai Bizottság a kérést a pártközi értekezlet elé utalta.¹⁹ Az értekezlet döntése csak indirekt módon ismeretes. Feltehető, hogy a „nem” szó szerinti kimondása elmaradt, mert ennek elvi indoklása a koalíció egyik pártjának sem lett volna könnyű. Nem szólva arról, hogy a pártok vezetői, illetve vezető egyéniségei (mint pl. Tildy, Erdei, Rákosi és nyilván a szociáldemokraták) „elvileg” meg is ígérték támogatásukat.²⁰ Valószínű tehát, hogy a pártközi értekezlet — mely augusztus végén lehetett — a döntést a választások utánra halasztotta.

1945 nyarán, őszén kísérlet történt a párt vidéki szervezeteinek kiépítésére. Csécsy levelet írt régebbi híveinek, barátainak, melyben az iránt érdeklődött, hogy milyen szervezési lehetőségei, milyen esélyei lennének az MRP-nek. A válaszok lesújtók voltak. Berzsenyi Jenő válasza Keszthelyről augusztus 17-én:

¹⁶ Csécsy — Jászi Oszkárhoz, 1945. nov. 27-én, Columbia, Jászi Papers. — 698. sz. tagsági igazolvány, OSZK kéziratár, Csécsy-hagyaték.

¹⁷ Máté Iván és Varannai Aurél fő vonalaiban megegyező szíves szóbeli közlése.

¹⁸ Országgyűlés Irodája. Nemzetgyűlés Politikai Irodájának jegyzőkönyvei 1945—49, 1945. júl. 21-i ülés.

¹⁹ Párttörténeti Intézet Archivuma 274—7/232, az MRP levele Rákosi Mátyáshoz.

²⁰ Csécsy-napló, OSZK kéziratár, Csécsy-hagyaték; 1945. jún. 14-i látogatás Erdei Ferencnél: „Nem hiszi, hogy a pártok bevonnának minket hatodiknak; ragaszkodnak a szárt számhoz». Csak ha a Polgári Demokrata Pártot robbantani lehetne. Azt mondtam, hogy a robbantás mindenestre kívánatos lenne, de csak azután fog bekövetkezni amikor minket bevettek. Abban állapotunk meg, hogy ha legalább egy párt elfogad bennünket, akkor a Parasztpárt is mellettünk lesz.” — Ugyanaz nap Tildynél: ígéret, hogy támogatni fogja a párt Frontba való felvételét..

Az itteni értelmiség a PDP-ben tömörül, a Radikális Pártról nem is tud „... alaposabb, bővebb tájékoztatásra van szükség a párt feladatát, helyzetét illetően”. Szeptember 8-i levele is hasonló tartalmú.²¹ Kaposvárról Oszman Aurél október 5-én: „A párt embrionális állapotban van, talán lesz belőle valami.”²² Egy kisújszállási levél pedig arról tájékoztat, hogy az ilyen program, mint a radikálisoké, itt „süket fülekre találna”.²³ A vidéki szervezésnek, mint az a fentiekből is kitűnik, nem voltak esélyei, hogy mennyire nem, azt az országos választásokon való részvétel, illetve részvétlenség demonstrálta.

Szeptember elején jelent meg a Radikális Párt programja — mivel a párt-nak lapja még nem volt, csak a szokásos szűk körben vált ismertté.²⁴

A program bevezetője leszögezi, hogy a párt egyenes útoda az Országos Polgári Radikális Párt-nak. Megállapítja, hogy a magyar politika egyetlen helyes útja: „... a békés, de gyökeres reformok útja: a radikalizmus.” „Ézért a megváltozott viszonyokhoz alkalmazva, ma is ugyanazt valljuk, mint huszonöt és harminc évvel ezelőtt.”²⁵ A klasszikus demokrácia eszméi „ma is szentek” nekünk. „*De ma már a nagykapitalizmus korában nem kielégítőek többé.* És magának a polgárságnak nagyrésze hűtlenné is vált hozzájuk. *A polgári demokrácia eszméi világgán túlhaladt az idő.* Ma már a *radikális demokráciáért* folyik világszerte a küzdelem: a munkásság és a parasztság követeli jogos helyét a politikai és gazdasági életben. *A haladó gondolkodású embereknek* meg kell érteniök az idő változását és bármelyik osztályhoz tartoznak is, a feltörekvő rétegek mellé kell állniok.”²⁶ A Radikális Párt nem polgári osztálypárt — „a közérdek pártja” —, társadalmi bázisát elsősorban a „*dolgozó értelmiség*”-ben látja. Számítanak továbbá „*az értelmes*” (az én kiemelésem — V. F. J.) iparosra, kereskedőre, vállalkozóra, akiknek „érdekét össze akarja egyeztetni az új idők követelményeivel”.

A párt fő célja: radikális reformintézkedésekkel elkerülni a forradalmat. Felfogásuk szerint a szocializmus lényege: „az igazságos jövedelemelosztás”. Ez ma már — szögezi le a program — minden osztály jól felfogott érdeke. „... ebben az irányban messzemenően együtt kívánunk haladni a munkáspártokkal a *szocializmus útján* — de azt akarjuk, hogy — „*ez az út a szabadság útja is legyen*”.

A Radikális Párt „*valódi demokráciát akar!* ... A demokrácia pedig nem egyik vagy másik osztály uralma, s nem is pusztán *többségi* uralom. Minden uralom, a többségi is, könnyen fajulhat önkényre. A demokrácia épp az *önkéntől kormányzás művészete*. A mai többségből holnap kisebbség lehet és fordítva. A valódi demokráciában az *alapvető* emberi jogok ... mindenkit egyenlően megilletnek. Tehát nemcsak a többség tagjait, hanem a kisebbségét is. De természetesen csak akkor, ha maga a kisebbség is elfogadja a demokrácia szabályait és nem tör ellenük. A demokrácia a *kölcsönös türelem és érvekkel való meggyőzés politikája*. Éltető eleme a *szabad vita*. Követeljük a gondolat teljes szabadságát.

²¹ Berzsényi Jenő levelei Csécsyhez 1945. aug. 17-én és szept. 8-án, OSzK kéziratár, Csécsy-hagyaték.

²² Uo. Oszman Aurél levele Csécsynek, 1945. okt. 5-én.

²³ Uo. Kisújszállásról 1945. okt. 12-én. A levél szerzője ismeretlen.

²⁴ A Magyar Radikális Párt programja, Bp., 1945.

²⁵ Uo. és lásd Jászi fogalmazásában: A radikalizmus lényege: „...a radikalizmus a *dolgozó középosztályok anyagi, szellemi és erkölcsi többtermelésre irányuló mozgalma, amely politikailag támogatni kíván minden olyan törekvést, amely produktív erők fejlesztésére, szervezésére, a munkanélküli jövedelmek kiküszöbölésére irányul*” (Jászi kiemelése). — Jászi Oszkár: Mi a radikalizmus? — Országos Polgári Radikális Párt kiadása, é. n.

²⁶ MRP programja, Bp., 1945.

A kritika jogát és az önkritika köteleességét. A demokráciának igazsága erejével kell győznie. És csak a *szellemi erők szabad harcából születhetik meg az igazság.*²⁷

Az elvi programból következően a gyakorlati „programpontok” elsősorban a szellemi újjáépítést szolgálják — a közvélemény átnevelése, egyház—állam viszonyának tisztázása, a demokrácia megerősödésével párhuzamosan a cenzúra eltörlése stb.

Csécsey, aki a programot (legalábbis döntő részben) valószínűleg írta, több alapvető dolgot nem tudott figyelembe venni — több olyan tényezőt, melyekkel egyébként tisztában volt (ez írásaiból, feljegyzéseiből kiderül). Nem vette számításba, hogy az elvi és gyakorlati politika közül — Magyarországon 1945-ben (és korábban is!) — elsősorban az utóbbi tudott érvényesülni. A magyar társadalom osztályai, rétegei, csoportjai, egyedei ezekben a háború utáni években még kevésbé tudtak ezeken a kereteken „kívül gondolkozni”. Annál is inkább nem, mert a gyakorlati cselekvésnek 1945-ben olyan szüksége és tere volt, mint a magyar történelemben talán soha.

A program gazdasági része a korszak legradikálisabb polgári összefoglalása volt. Alapelve: „a szabad gazdálkodás, a magánkezdeményezés és egyéni felelősség.”²⁸ A szabadverseny határvonalaként itt is a közérdeket jelöli meg. Követeli „mindenki számára a munkához való jogot”. „Hadat üzenünk a gazdasági egyedulalomnak. Minden monopólium nemcsak közérdekellenes, hanem szabadságellenes is.” „Követeljük minden olyan nagyvállalat államosítását, amely: 1.) A szabadverseny hiányában monopolisztikus hasznot élvez. 2.) Méreteiben túlnőtt azon a határon, amelyen belül még az egyéni kezdeményezés érvényesülhet.” Melyek ezek a határok? — a programban ez nem szerepel; Csécsey kéziratföredékében ez áll: „A »nagyipar fogalma« minél kiterjesztőbben állapíttassék meg. (Ötven alkalmazottal bíró vállalat már nagyipari vállalatnak tekintendő.)”²⁹ (az én kiemelésem — V. F. J.) A program állást foglal a kis- és középipar védelme mellett, helyesli — lényegében — a 45-ös gazdasági korlátozásokat, „ostromlott várban nem lehet szó teljes szabadságról”. Pénzügyek terén a legfontosabbnak a pénz értékének állandósítását tartja, ehhez — a program álláspontja szerint — külföldi kölcsönre és az államháztartás egyensúlyba hozására van szükség. A személyi és tárgyi bürokráciát a legszűkebbre (tisztviselők leépítése!!) kívánja szabni.

Az új választójogi törvény elvben lehetővé tette, hogy a MNFF pártjain kívül más pártok is indulhassanak a választásokon.³⁰ A törvény a gyakorlati döntést az Országos Nemzeti Bizottságra bízta, amely 1945 szeptember 17-i ülésén bírálta el a választásokon résztvenni kívánó pártok kérelmét. A Magyar Radikális Pártnak engedélyezte a választásokon való részvételt. A döntés után egy héttel a belügyminiszter kitűzte a választások időpontját.³¹

Szeptember 21-én a párt hetilap indítására kapott engedélyt, a *választások időtartamára*, Csécsey Imre felelős szerkesztésében.³² Így született meg, mint

²⁷ Uo.

²⁸ Az MRP programja, Bp. 1945.

²⁹ „Ad gazdaságpolitika”, OSzK kéziratár, Csécsey-hagyaték (töredék — a szöveg legnagyobb része szözerint megjelent a programban).

³⁰ Népszava, 1945. aug. 26. Meglepő választójogi tervezet.

³¹ Balogh Sándor: Parlamenti és pártharcok Magyarországon a felszabadulás után. 1945—47. Bp. 1972, doktori értekezés, kézirat, 192—193. — Lásd még a napi sajtó szeptember 18—19-i számaint.

³² Új Magyar Központ Levéltár — a továbbiakban: UMKL. Tájékoztatásügyi Minisztérium iratai, 5. doboz.

„választási propaganda lehetőség” a párt hetilapja, a „Haladás”. Ez volt az első alkalom, hogy a radikálisok szélesebb körben tudták terjeszteni elgondolásaikat, programjukat.³³ A választási küzdelem azonban ekkor már hetek óta folyt és a Haladás első száma csak egy héttel a budapesti választások előtt jelent meg. Kérdés volt még az is, hogy ilyen körülmények között e — tömegtámogatásra egyébként se számítható párt — vállalja-e az indulás kockázatát. Nem gondolhattak arra, hogy pár nap alatt ki tudnak törni az „ismeretlenségből”.

Attól a meggyőződéstől áthatva, hogy ha 2—3 helyet tudnak a budapesti törvényhozásban és esetleg 1—2 mandátumot az országos választásokon elérni, jobban tudják vállalni, vagy talán csak így tudják vállalni az általuk meghirdetett konstruktív ellenzék szerepét, úgy határoztak, hogy indulnak a választásokon. Másrészt úgy gondolták, hogy a részvételen a párt léte, illetve nemléte múlik (hiszen a pártlap, illetve hetilap engedélye is csak a választás időtartamára szól). Ezek az elképzelések nem voltak irreálisak.

A Haladás első számai kifejezetten választási számok voltak. A szerkesztők azt a célt tűzték maguk elé, hogy a rendelkezésre álló pár nap, illetve hét alatt a párt létét, programját — sokszor a helyzet sajátosságából fakadóan „politikussabbra sarkítva” — bevigyék az értelmiségi köztudatba. Ez az irányvonal, melyet Zsolt Béla képviselt a leghatározottabban, a későbbiekben döntővé vált a párt számára. Az „elvi fellegek”-ből a párt lehetséges közegeihez való közelítésnek lett az eredménye az a (nem nagy) bázis, amelyre később a párt támaszkodhatott. (A különböző pártállású szimpatizánsokat, akik a Haladás olvasótáborát jelentették, szintén ide számítjuk.)

Jól példázza a „politikusra sarkítást” Zsolt program-cikke az első számban, mely egy „aktuálisabb” radikális programot kívánt adni.³⁴ Így történeti bevezetője nem 1918-at, hanem az októberista szellem megalkuvás mentes képviselőtét tekintette perdöntőnek. (Túlhangsúlyozva a helytállás motívumát, de ez a korszak többi pártját is jellemezte.) „Az illegális Kommunista Párton kívül a Magyar Radikális Párt volt az egyetlen politikai mozgalom, mely . . . egy pillanatra sem fogadta el tényleges, végleges és legális helyzetként . . . a Horthy rendszert, s akkor is folytatott ellene *szellemi küzdelmet*, amikor a réalpolitika egyébként kifogástalan pártokat arra kényszerített, hogy a rezsimmel fegyverszünetet kössenek.”³⁵ Huszonöt év szellemi munkája nem volt hiabavaló. Ma minden demokratikus párt osztozik eredményeiben — írja Zsolt. Az alapkérdés ma az: mi választ el bennünket tőlük. Az, hogy „. . . a demokráciát nem parcellázzuk osztálytulajdonná” — sem polgárivá, sem munkássá. A Függetlenségi Front programja demokratikus program, de úgy érzik: lényeges különállásuk. „A történelemben az eszméket és elveket nemritkán éppen akkor fenyegette leginkább az elsikkadás, elferdülés veszélye, amikor hatalomra kerültek.”³⁶ Ezek után tért

³³ A Haladás tevékenységéről, ld. dr. Lakat Károly: A Haladás és a népi demokratikus átalakulás kérdései Magyarországon a felszabadulás után. 1945—48. Egyetemi doktori értekezés, kézirat.

³⁴ Zsolt Béla: Miért járunk külön utakon? Haladás, 1945. okt. 1. — Zsolt jelentősen eltúlozta a radikálisok két világháború közötti szerepét. Az ilyen túlzásoktól azonban a korszak többi pártja sem volt mentes.

³⁵ A szociáldemokratáknak szóló célzásra Zsolt barátja, Faragó László válaszolt. Levél Zsolt Bélához. Népszava, 1945. okt. 2. „Túl olcsó volna, ha arról élcelődnénk, hogy micsoda erőt reprezentált a Radikális Párt az elmúlt huszonöt év alatt . . . kényelmes lett volna elvonulni . . . és az erkölcsi undor és politikai felháborodás negációjával nézni, hogy hogyan rohan katasztrófába egy nemzet.” (!!) Erről lásd még: Balogh Sándor doktori disszertációját. 266—267.

³⁶ Zsolt Béla: Miért járunk külön utakon? Haladás, 1945. okt. 1.

csak vissza a radikalizmus századelei érdemeinek taglalására és ismertette a párt gazdasági programját, több kompromisszumot téve a polgári oldal (a lehetőségek közege) felé, mint amennyit az eredeti tartalmazott.

1945. október 7-én a budapesti törvényhatósági választásokon a Radikális Párt 5013 szavazatot kapott, ami két helyet jelentett a pártnak a fővárosi törvényhozásban.³⁷ A két mandátumon felbuzdulva elhatározták, hogy indulnak az országos választásokon is. Anyagi nehézségek miatt a párt csak Budapesten és Győrben (Csécsy egy barátja révén) tudott indulni.³⁸ Debrecenben a pár héttel korábban még polgári demokrata Leitner Jenő vállalta a szervezést, de elkésett a lista benyújtásával.³⁹ A párt listavezetőnek a demokratikus gondolkodású polgári értelmiség előtt leginkább ismert Vámbéry Rusztemet akarta megnyerni. Vámbéry ezt elvileg vállalta, de — egyébként is késői — távirata olyan feltételeket támasztott, amelyek elfogadhatatlanok voltak Csécsyék számára.⁴⁰

Az országos választásokon a Radikális Párt megbukott. 5625 szavazatot kapott, s ez egyetlen parlamenti helyre sem volt elegendő. A választások előtt hat héttel színre lépő párt számára az idő kevés volt ahhoz, hogy létre tudjon hozni egy jól működő „pártmasinériát”, amely — mint Zsolt találóan megjegyezte — a szavazatok megszerzésében „fontosabb volt, mint egy demokratikus program”.⁴¹ A gyakorlatlanság, az anyagi eszközök hiánya, a hathónapos várakozás felőrölte a radikálisok erejének tekintélyes részét, és a választások eredménye is csalódást jelentett a számukra.

A radikálisok a választások eredményét az egész hazai baloldal vereségének is tartották. Ennek okát elsősorban abban látták, hogy a fiatal magyar demokrácia elmulasztotta a közelet megtisztítását bármifajta reakció legális és illegális híveitől. „A hibák koronája pedig az volt, hogy a választójogi törvény a politikai megbízhatóság feltételeit rendkívül enyhén szabta meg. . . Nemcsak futni engedte a megtévedteket, hanem szavazni is!”⁴² A választásokat elsősorban „a bűnbocsánatot élvező reakciós tömegek döntötték el”. Másodszorban a magyar középosztály, polgárság azon nagyszámú apolitikus része, amely eddig nem találta meg a helyét a kialakult pártrendszerben, s még mindig azt hitte — a huszonöt éves félrevezetése miatt —, hogy az „egészséges konzervatívizmus” a legfőbb jó a világon.⁴³

A Radikális Párt fő feladatának tartotta a „kivülmaradt”, félrenevelt értelmiség felvilágosítását, átnevelését, s az új magyar demokrácia szolgálatába állítását. E feladatnak a párt nem tudott megfelelni — több okból sem. Szándéka megbukott a polgárság értetlenségén és saját politikai rövidlátásán. A dolgozó értelmiség szocialista pártja koncepció⁴⁴ — mert lényegében erről volt szó —

³⁷ Szocializmus útján. Akadémiai Kiadó, 1970. 29.

³⁸ Pénzügyi fedezet dolgában az emigrációhoz is fordultak: Bíró Lajoshoz 1945. szept. 4-én, Polónyi Károlyhoz 1945. júl. 6-án, sikertelenül. OSzK kéziratár, Csécsy-hagyaték.

³⁹ Leitner Jenő — Csécsyhez. 1945. okt. 24-én. OSzK kéziratár, Csécsy-hagyaték.

⁴⁰ Csécsy Imre — Jászi Oszkárhoz 1945. márc. 27. Columbia, Jászi Papers. „Azt válaszolta, hogy elvben elfogadja, de beszéljük meg az ügyet Nagy Vincével (!) és a Szociáldemokratákkal.” Vámbéry nyilván nem volt részleteiben jól informálva a magyarországi helyzetről. Egyébként ebben az időszakban még nem szándékozott hazatérni. Lásd erre vonatkozóan: Vámbéry Rusztem — Károlyi Mihályhoz 1945. jún. 27., PI Arch. 704 f. 84. öe. 132.

⁴¹ Zsolt Béla: Sem szépek, sem daliások... Haladás, 1945. nov. 10.

⁴² Zsolt Béla: Tanulság és új harc. Haladás, 1945. okt. 13. „Az eredmény csak azokat lepte meg, akik most is abban bíztak, hogy a valóság az ő vágyálmaikhoz igazodik.”

⁴³ Uo.

⁴⁴ Csécsy: „mi nem vagyunk marxisták, de hívei vagyunk a szocializmusnak”.

nem vonzotta, hanem inkább taszította az „apolitikus” értelmiséget. Követeléseitek, programjuk nagyjából, fő vonalaiban megegyeztek a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front pártjainak elgondolásaival, programjával. Kritikai észrevételeiket, kifogásaikat a Front pártjai egymással való vitáikban, választási harcukban bőségesen használták. Így programjuk, választási felhívásaik nem jelentettek önálló alternatívát. A polgári demokratikus és a szocialista alternatíva közötti szintézist kereső radikálisok teljes értetlenséggel találkoztak. A kisszámú őszintén demokrata — sok kérdésben a szocializmus iránt is fogékony — polgárnak a Radikális Párt sem elvi, sem gyakorlati „védelmet” nem tudott adni. Így, aki egyéni védelmet akart, belépett valamelyik munkaspártba, aki osztályvédelmet, az csatlakozott valamelyik polgári osztálypárthoz, a Kisgazdákhöz vagy a Polgári Demokratákhoz. Zsolt megfogalmazásában: „... aki jobban féltette életét, mint vagyonát balfelé, aki jobban féltette vagyonát, mint életét jobbfelé...”⁴⁵ ment, investált, szavazott, stb. Így a Radikális Párt, mint a „közérdek pártja”, mint „elvi párt” megbukott.

A vereségnek és az 1945-ös balsikernek volt még egy fontos tényezője, amit a korszak publicisztikája nem fogalmazott meg. Amíg a radikálisok döntőnek és meghatározónak tartották az „októberi örökséget” ezt állítva politikai elgondolásaik és propagandájuk középpontjába, addig a koalíció pártjai leginkább — legalábbis egyelőre — a döntő hangsúlyt 1918—19-hez való viszonyuk „elhallgatására” tették. A viszonylagos „hallgatás” rendkívül bonyolult helyzetet takart, melynek itt csak legfontosabb mozzanataira kívánunk utalni. Az évtizedes antikommunista propaganda által befolyásolt tömegek felé, a proletárdiktatúra „újabb fordulatától” való félelem atmoszférájában, el akarták kerülni azokat a momentumokat, amelyek analogikus asszociációkat ébreszthettek. Másrészről — nyilvánvalóan nem akarták a fontosabb ellentétektől s nehézségektől terhelt koalíciós munkát az 1918—19-es „történeti szerepvállalás” kérdéseivel megterhelni. E fenti ellentét nagyfontosságú volt abból a szempontból, hogy minden személyes és általános szimpátia ellenére a koalíció pártjai érdemben nem támogatták a radikálisok erőfeszítéseit.⁴⁶

1945. november 17-én ült össze a párt közgyűlése, hogy megvitassa a választások tanulságait, s hogy kijelölje a további feladatokat. A lényegi kérdé-

⁴⁵ Zsolt Béla: Sem szépek, sem daliások... Haladás, 1945. nov. 10.

⁴⁶ A probléma egyik gyakorlati következménye volt az is, hogy az októberi emigráció „nagy öregjeit”, Károlyit, Jászit, Vámbéryt 1945-ben nem hívták haza. Károlyi és Jászi álláspontját az 1918-as forradalom és 1945-ös helyzet kapcsolatáról az alábbi két idézettel lehetne legjobban bemutatni.

„Az Oktobristákkal szemben jobbról és balról hemmungjai vannak a rendszernek. Jobbról azért nem szeretik Októbert emlegetni, mert hiszen valamennyi párt, politikusok és újságírók a 25 év alatt leadogatták névjegyeiket a hazaáruló Károlyi, Jászi, Vámbéry stb. ellen. Még a Szoc. Dem. legnagyobb része sem mert kiállani értünk. Ami a kommunistákat illeti, azok azért szeretnék kiradírozni 1918—19-et, mert ha dícsérnék Októbert el kellene ítélniük Kun Bélát. Ezt viszont természetesen nem akarják. Hogy a mai rendszerük lényegében az Októberi programmon áll, szintén kellett volna elismerni és ezért az agyonhallgatás taktikáját választják. Különben is a magyar kommün Trotsky-ista volt. És Sztálin azóta rég elfordult ettől az iránytól és magát Kun Bélát valószínűleg ki is végeztette. Mindez azért is még fokozottabban kellemetlen, mert én pechükre élve maradtam. Mennyivel könnyebb lett volna egy gyönyörű temetéssel, akár egy szoborral is engem elparentálni. Egy ére szobor előtt nyugodtan lehet hazudni, mert az már nem fog nekik visszavágni, de most az élő Károlyival meggyúlt a bajuk. Az egyetlen kivezető útnak az látszott: egy szobor talapzatot építeni és meginvitálni engemet, hogy álljak rá. A baj csak az, hogy hiába invitálnak, nem vállalkozom erre a szerepre akármennyi közhelyes dícséretet szólnak rám.” — Károlyi Mihály — Jászi Oszkárhoz 1946. aug. 2. Columbia Jászi Papers.

sekben nem tudtak újítani, minden maradt a „régiben”. Elhatározták, hogy a pártot fenntartják továbbra is. Lényeges változás csak annyiban történt, hogy Zsolt Béla „vette át” a Haladást, pontosabban bérbe vette a lapot három évre. Kötelezettséget csak annyiban vállalt, hogy „mindenkor és minden tekintetben a Magyar Radikális Párt programját és szellemi irányát fogja kifejezni” és hogy a párt által kívánt híreket, cikkeket „legfeljebb egy oldal terjedelemben” közölni fogja.⁴⁷

Jászi csak 1946 januárjában értesült a párt újjáalakításáról. Nem helyeselte „... bár jól esett látni, hogy eszméink tovább élnek. Károlyival értek egyet, hogy az Októbristáknak nem volna szabad új pártot csinálni. Erre hiányoznak a tömegek”. Jászi, bár más előjellel, ugyanazt tanácsolta — utólag — mint Rákosi. „Amire én gondolok az valami *Fabian Society* alakulat volna, mely a pártoktól függetlenül az eszméket érlelné...” Tagjai magánemberként ahhoz a párthoz tartoznának, amely felfogásukhoz a legközelebb áll. Jászi nézete szerint a radikálisok csak így tudnának megfelelni azoknak a legfontosabb feladatoknak, amelyek — szerinte — a legalapvetőbbek.⁴⁸ Ezekre a funkciókra: a radikális demokrácia védelmére és a tömegek demokratikus átnevelésére a radikálisok — pártkeretekben — alkalmatlanok voltak.

Jászi ebben a kérdésben jobban ítélte meg a magyarországi helyzetet s lehetőségeket, mint itthoni hívei. A balsikerű választások után a párt valójában nem tudott megfelelni a fenti feladatoknak. A következőkben erre a Haladás, majd elvi szinten a Huszadik Század tett kísérletet.

„Nagyon különös (nem tudom, hogy észrevetted-e?), hogy maga Uncle Joe az egész vonalon októberi politikát csinál, a legkisebb marxi kihangsúlyozás nélkül, mondhatom az én egykori programom alapján. A különbség csak az, hogy ami nálunk hit és meggyőződés volt, az itt taktika és utógondolat. De ez magában nem baj, a magok mégis ki fognak kelni, ha akadnak gondos és lelkiismeretes kertészek. Sajnos ezeket nem látom. (Lehet, hogy részben a hírszolgálat hiánya!)” — Jászi Oszkár — Károlyi Mihályhoz 1945. máj. 27-én. PI. Arch. 704 f. 81. öe. 109. l. — A kommunisták is 1945-ben a napi helyzet analógiáját 1918 októberében látták; ld. Szabad Nép, 1945. okt. 31. Az októberi forradalom.

⁴⁷ MRP szerződése Zsolt Bélával, 1945. nov. 20. OSzK kéziratár, Csécsy hagyaték — Eddig Csécsy volt a főszerkesztő, a lap átadására azért került sor, mert az MRP financiálisan nem bírta. „...s ő (Zsolt) jobban szerkeszti mint én.” Csécsy — Jászinak, 1945. nov. 27. Columbia, Jászi Papers.

⁴⁸ Jászi Oszkár — Csécsy Imrének 1946. jan. 13-án és ápr. 29-én. OSzK kéziratár, Csécsy-hagyaték. Ugyanerről lásd még Jászi Oszkár — Károlyi Mihályhoz 1945. jún. 13-án. PI. Arch. 704. f. 81. öe. 120. l.

A Columbia Jászi Papers-ből felhasznált anyag Vezér Erzsébet gyűjtése, akinek szíves segítségéért ezúton is szeretnék köszönetet mondani.